

*Вячеслав Юрійович Васецький,
науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В. М.Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Розгляд поняття прав особи з позицій розвитку і функціонування інституту прав особи в сучасному світі показує, що воно має чітко визначену класифікаційну структуру. Це підтвердив аналіз правових систем окремих країн романо-германської правової системи, в нашому випадку на прикладі Німеччини, Польщі, Росії та України.

Якщо проаналізувати основні тенденції сучасного етапу розвитку світового суспільства, можна побачити, що вони (тенденції) пов'язані, перш за все, з процесами глобалізації – всесвітнім процесом, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, які є першоджерелом, насамперед, сферу прав людини. В умовах глобального світу права, свободи, обов'язки людини і громадянина посідають основне місце порівняно з іншими правовими явищами. Тому питання, пов'язані з дослідженням ролі прав та свобод людини в сучасному світі, його особливостей в конкретних правових системах на сьогоднішній день здійснюються виключно в рамках загальної теорії права.

Слід відмітити, що вагоме значення у сфері розробки інститутів захисту прав і свобод людини відіграє юридична наука.

У зв'язку з всесвітніми процесами глобалізації для людської спільноти характерним стало підвищення інтересу до взаємного пізнання у різноманітних сферах життєдіяльності. Оскільки наукове співтовариство завжди виступало авангардом такого пізнання, то зрозуміло, що перші наукові розвідки щодо дослідження форм соціального буття інших народів робили саме вони. Не стала винятком і юридична наука. Враховуючи практичні інтереси широкого кола споживачів наукових пошуків – політиків, бізнесменів, громадськості, юридична наука, зокрема, яка діяла на всьому пострадянському просторі, почала посилено вивчати правові системи, які колись конкурували [3, с. 186].

Якщо проаналізувати сучасні світові правові процеси то можна побачити, що на всіх рівнях відбувається активні та потужні процеси глобалізації. Проаналізувавши матеріал, ми можемо зазначити, що проблема впливу відбувається в таких аспектах:

- а) на міждержавному (міжнародному) рівні;
- б) на рівні узгодження національного права з міжнародно-правовою системою;
- в) в силу особливостей норм і принципів – їх зв'язків як із зовнішнім середовищем, так і

внутрішнім середовищем системного характеру, міжнародне та національне право – це дві системи однієї соціальної дійсності, обидві мають ряд властивостей однакового характеру, виступають в якості внутрішньої єдності системи більш високого рівня – права як суспільного явища.

Необхідність узгодження внутрішньодержавного права (на субсидіарному рівні) з міжнародним можна вважати не тільки правом, а й обов'язком держави. Визнання примату міжнародного права, що набуває поширення у світі, передбачає необхідність узгодження національного права з міжнародним. Це прямо впливає з ряду принципів сучасного міжнародного права. Юридична обов'язковість державної влади узгоджувати своє національне законодавство з міжнародним закріплена в численних як двосторонніх, так і багатосторонніх міжнародно-правових актах.

Згідно з концептуальними засадами позитивізму нормативно-правовий акт є основною зовнішньою формою (джерелом) права у правових системах.

Ідея захисту прав людини і втілення її у правову практику має довгу історію розвитку. Вважається, що природні та невідчужувані права людини мають витоки ще з часів античності. Розвиток конституціоналізму у XVII – XIX ст.ст. супроводжувався прийняттям актів, що мають в своїй основі саме права людини. Серед таких документів необхідно, насамперед, відзначити наступні: Декларацію прав людини і громадянина 1789 р. у Франції, яка стала результатом революційних подій; Білль про права, прийнятий у 1791 р. Конгресом США, що складається з 10 поправок до Конституції; ще раніше, у Англії з прийняттям у 1689 р. Біля про права боротьба

суспільства за свої права з владою короля дійшла свого логічного завершення.

Важливо відмітити, що зазначені документи були прийняті країнами, що належать до різних правових систем. Цією обставиною підкреслюється найбільш важлива, на наш погляд, особливість доктрини прав людини в історії людства – вона є сполучною ланкою як в розділеному світі минулих часів, так і в сучасному глобалізованому світі. З цієї точки зору не випадково, що прийняття ООН 10 грудня 1948 р. в Парижі Загальної декларації прав людини відбулося як подія світового масштабу в організації, яка об'єднує майже всі країни світу. Ця подія відбулася в певному ступені, як наслідок жахів Другої світової війни, і вже з самого початку засновники ООН, приймаючи Статут цієї поважної міжнародної організації на Конференції в Сан-Франциско в 1945 р., визначили принцип поваги до прав людини основною метою та завданням діяльності ООН [2, с. 30].

На європейському континенті важливим міжнародним органом є Європейський суд з прав людини, який діє на підставі положень, передбачених Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11 [2]. Юрисдикція Суду визнана обов'язковою всіма державами-учасницями й поширюється на всі спори, пов'язані із застосуванням і тлумаченням норм Конвенції та Протоколів до неї в національних правових системах європейських країн. Суд ставиться вкрай вимогливо до обов'язку держав закріпити в своєму національному законодавстві основні положення Конвенції. Держава повинна не лише мати законодавство, яке повною мірою забезпечує дотримання конвенційних прав та свобод, а й вживати всі необхідні заходи для того, щоб воно реально діяло, а не залишалось лише на декларативному рівні. З іншого боку, вимоги Конвенції ставлять державу перед необхідністю утримуватися від будь-яких дій, які могли б призвести до порушення прав і свобод.

Здійснюючи власне дослідження практики застосування впливу рішень Європейського суду з прав людини на український правовий простір К. Ісмаїлов узагальнює, що право сучасної України переживає період входження у європейський правовий простір. У зв'язку з цим актуальним є необхідність приведення українського права у відповідність з нормами і принципами міжнародного права. Крім того, до першочергових завдань вітчизняних наукових установ є наукове вивчення європейського правового досвіду та європейської правової доктрини [1, с. 71].

В. Семиноженко, зазначає, що українська державність сьогодні лише перебуває на шляху законодавчого становлення та вдосконалення механізмів правового регулювання владних і суспільних відносин. І цей складний і тривалий процес обов'язково має враховувати три ключових імперативи.

По-перше, права і свободи людини не є окремою локалізованою часткою державного законодавства, а виступають в якості ціннісного субстрату, що задає загальний напрямок розвитку законодавчої і нормативно-правової бази держави. Відтак, в Україні не має бути жодного закону, вільного від цензу базових прав і свобод, і кожний законопроект, що приймається, підлягає тесту на відповідність правам людини.

По-друге, захист прав і свобод громадян у сучасній Україні має бути функцією максимального суспільно-політичного поширення, належати до компетенції і влади – законодавчої, виконавчої, судової – і громадських об'єднань та правозахисних організацій, і політичних партій, і профспілок, і ЗМІ.

По-третє, дотримання прав людини є питанням високої правової культури і суспільної свободи від впливу до-демократичних стереотипів і міфів. Українська правозахисна традиція досі знаходиться під дією патерналістських установок, за якими громадянин повинен відчувати себе пасивним об'єктом права, а не активним його суб'єктом, звично трактуючи базові права на гідність, свободу і недоторканість як «дозвіл зверху» бути вільним і недоторканим. Правова держава не сумісна з правовим песимізмом, сприйняттям прав людини як категорії належного, а не дійсного, як недосяжної розкоші, а не природних властивостей кожного громадянина. Побудова правової держави як найефективнішого інструменту захисту громадянських і особистісних прав, можлива лише за умов безпосередньої участі суспільства у формуванні норм і цінностей державного законодавства. Правова зрілість визнається саме за готовністю і здатністю суспільства підключатись до державотворення, ініціювати і підтримувати діалог з владою, відбудовувати ефективну горизонталь суспільно-політичного впливу. Стаття 29 Загальної декларації прав людини проголошує: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи». Отже, становлення правової держави з її незаперечним диктатом прав і свобод особистості і громадянина напряму залежить від ступеню політичної

консолідації, суспільної зрілості, партнерства між усіма гілками та рівнями влади, та мобілізації з'єднаної громадянської волі [4].

Вступ України до Ради Європи та ратифікація Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини дозволяє по-новому оцінювати функціонування механізму захисту прав людини в нашій державі. Конституційні та законодавчі норми держави повинні відповідати міжнародним договорам. Проте, важливим є те, що Суд - не політичний орган, якими є багато з існуючих органів з захисту прав людини, а є органом з вирішення переданих йому спорів на основі права. Саме з цим пов'язане особливе значення юридичних процедур, закріплених у Конвенції і в Регламенті Суду і це необхідно враховувати при зверненні до Суду, ця тема повинна звучати в програмах інформування населення про діяльність Суду.

Говорячи про проекцію Загальної декларації прав людини на правовий простір України М. Оніщук зауважує відображаючи сутність і дух Декларації, Конституція України у ст. 3 встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються Україною найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Отже, з вищезазначеного можна зробити наступні висновки:

1. Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації, тобто всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає наближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, у тому числі, насамперед, у галузі прав особи:

- чітке визначення поняття предмета закону. В даному випадку йдеться про необхідність закріплення в європейському законодавстві поняття об'єкта захисту;
- розширення сфери та ефективності інформаційного забезпечення законодавчої діяльності;
- визначення характеру та значення різних факторів, які впливають на законодавчий процес;
- розвиток і вдосконалення механізмів захисту прав особи в соціальній, трудовій та публічно-правовій галузях;
- вжиття заходів щодо здійснення соціальної політики.

2. В умовах глобалізації для подальшої демократизації, гуманізації, та розвитку інституту прав особи в країнах романо-германської правової системи доцільно було б здійснювати кроки в напрямках:

- законотворчість демократичних держав повинна постійно враховувати процеси оновлення і вдосконалення прав і свобод;
- посилення відповідальності держави перед особою. Забезпечення практичного дотримання прав особи, насамперед, на державному рівні. Саме цей крок є найважливішим, оскільки в багатьох країнах СНД, які відносяться до романо-германської правової системи населення незадоволено загальним станом прав особи;
- забезпечення визнання людини центром уваги суспільства, держави, всіх її інститутів, найвищою соціальною цінністю, а права та основні свободи - одним з головних пріоритетів, що визначають зміст і спрямовують діяльність держави;
- здійснення державами правоосвітницьких програм щодо ознайомлення з основними міжнародними деклараціями та конвенціями з прав особи повинно сприяти усвідомленню глибокого змісту та суті прав особи, розкриттю характерних рис громадянського суспільства і правової держави та загальноновизнаних правових цінностей, вмінню розрізняти різні форми несправедливості, дискримінації тощо;
- здійснення правових заходів по пригашенню та недопущенню міжнародних конфліктів.

3. Сучасна юридична доктрина розглядає процес впливу позитивістської правової системи на прецедентно-правову систему. У свою чергу, традиційні правові інститути романо-германської правової системи зазнають впливу прецедентно-правової судової практики.

Державі необхідно, в першу чергу, активізувати вітчизняні наукові установи з метою наукового вивчення європейського правового досвіду та європейської правової доктрини захисту прав людини в аспекті застосування практики Європейського суду з прав людини на правовому просторі України.

Список літератури:

1. *Ісмайлов К. Ю.* Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на систему джерел права України / К. Ю. Ісмайлов // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 51. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 71–76.

2. *Оніщук М.* Проблеми забезпечення прав людини в Україні: від загальної декларації прав людини до сьогодення / М. Оніщук // *Право України*. – 2009. – № 4. – С. 29-35.

3. *Порівняльне* правознавство (правові системи світу): [монографія] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 488 с.

4. *Семиноженко В.* Загальна декларація прав людини // Персональний сайт В. Семиноженко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/events/485/>

Васецький В. Ю. Зближення правових систем світу на основі розвитку інституту захисту прав людини

У статті розглядаються питання зближення правових систем в сучасному світі, що характеризується процесами глобалізації. Проаналізовано роль прав людини як основного джерела цього процесу. Розглянуто юридичні гарантії по забезпеченню конституційних прав і свобод людини і громадянина та значення Європейського суду з прав людини на європейському просторі.

Ключові слова: права і свободи людини, міжнародно-правові та конституційно-правові гарантії.

Васецкий В. Ю. Сближение правовых систем мира на основе развития института защиты прав человека

В статье рассматриваются вопросы сближения правовых систем в современном мире, который характеризуется процессами глобализации. Проанализирована роль прав человека как основного источника этого процесса. Рассмотрены юридические гарантии по обеспечению конституционных прав и свобод человека и гражданина и значение Европейского суда по правам человека на европейском пространстве.

Ключевые слова: права и свободы человека, международно-правовые и конституционно-правовые гарантии.

Vasetsky V. Approachment of world legal systems on the basis of development the institute of protection the human rights

In the article are considered problem of approachment of legal systems in the modern world which is characterised by globalisation processes. Analysed the role of human rights as basic source of this process. Considered legal guarantees of human rights and role of the European Court of Human Rights on the European space.

Keywords: human rights, international-legal and constitutional-legal guarantees.